

MAREK KOT, ZBIGNIEW KRZAN, WIESŁAW SIARZEWSKI i PAWEŁ SKAWIŃSKI
Tatrzański Park Narodowy
Chałubińskiego 42a, 34-500 Zakopane
markot@tnp.pl; zkrzan@tnp.pl; wsiarzewski@tnp.pl; pskowinski@tnp.pl

RYS HISTORYCZNY I OBECNY STAN BADAŃ NAUKOWYCH W TATRZAŃSKIM PARKU NARODOWYM W LATACH 1981–2001

HISTORIA BADAŃ PRZED UTWORZENIEM PRACOWNI NAUKOWO-BADAWCZEJ TPN

Badania naukowe w Tatrach Polskich rozpoczął Hacquet i Staszic na przełomie XVIII i XIX w. W XIX w. sukcesywnie rosła liczba uczonych podejmujących tu prace badawcze. Od 1864 r. badania wspierała finansowo Komisja Fizjograficzna Akademii Umiejętności. W 1877 r. Towarzystwo Tatrzańskie jako jeden ze swoich celów umieściło w statucie realizację badań naukowych Tatr. Towarzystwo opublikowało pierwsze monografie przyrodnicze i pierwsze projekty parku narodowego w Tatrach. Na początku XX w. powstały syntetyczne prace z zakresu botaniki i geologii. W okresie tym badaniami przyrodniczymi w Tatrach zajmowała się Sekcja Przyrodnicza Towarzystwa Tatrzańskiego, działająca od 1910 r. W okresie międzywojennym nastąpiło ożywienie badań naukowych, powstały wtedy tak ważne placówki, jak stacje meteorologiczne na Hali Gąsienicowej i Kasprowym Wierchu oraz zimowa stacja naukowa w Dolinie Pięciu Stawów Polskich (Polskie Towarzystwo Geograficzne). W 1929 r. Polskie Towarzystwo Geograficzne zorganizowało w Krakowie Konferencję Tatrzańską – zjazd naukowców realizujących swe badania w Tatrach. Rolę koordynującą badania tatrzańskie pełnił wtedy silny

ośrodek naukowy w Muzeum Tatrzańskim, stworzony przez Juliusza Zborowskiego.

Po II Wojnie Światowej nastąpił dalszy rozwój badań naukowych w Tatrach. Kiedy w 1954 r. powstał Tatrzański Park Narodowy, zgodnie z rozporządzeniem o utworzeniu Parku badania naukowe w Tatrach zaczęły być koordynowane przez Park. W 1955 r. badania naukowe (60 tematów) w Tatrach zamierzało prowadzić 17 instytucji. Powstał wtedy załączek biblioteki Parku. Park od początku nawiązał również ścisły kontakt z Muzeum Tatrzańskim w Zakopanem w zakresie badań naukowych.

W 1955 r. została powołana Rada Tatrzańskiego Parku Narodowego. Do jej zakresu działania należało m. in. inicjowanie prac naukowo-badawczych oraz wydawanie opinii w sprawach dotyczących działalności naukowej i prowadzenia muzeum przyrodniczego. Już na pierwszym posiedzeniu Rady powołana została 15 osobowa komisja dla badań naukowych w TPN. Członkowie Komisji od początku zwracali uwagę na konieczność koordynacji badań po obu stronach granicy państwowej, własnego wydawnictwa Parku i posiadania przez Park własnej placówki naukowo-dydaktycznej.

BADANIA NAUKOWE W LATACH 1981–2001

W 1980 r. utworzono w Tatrzańskim Parku Narodowym Pracownię Naukowo-Badawczą.

Zadania pracowni zawarte w jej regulaminie, będącym załącznikiem wspomnianego Za-

rządzenia, doświadczenia Stacji Naukowej TANAP oraz ustalenia Rady TPN pozwoliły na stworzenie programu rozwoju i działalności Pracowni (KRZAN 1982, SIARZEWSKI i KRZAN, 1983).

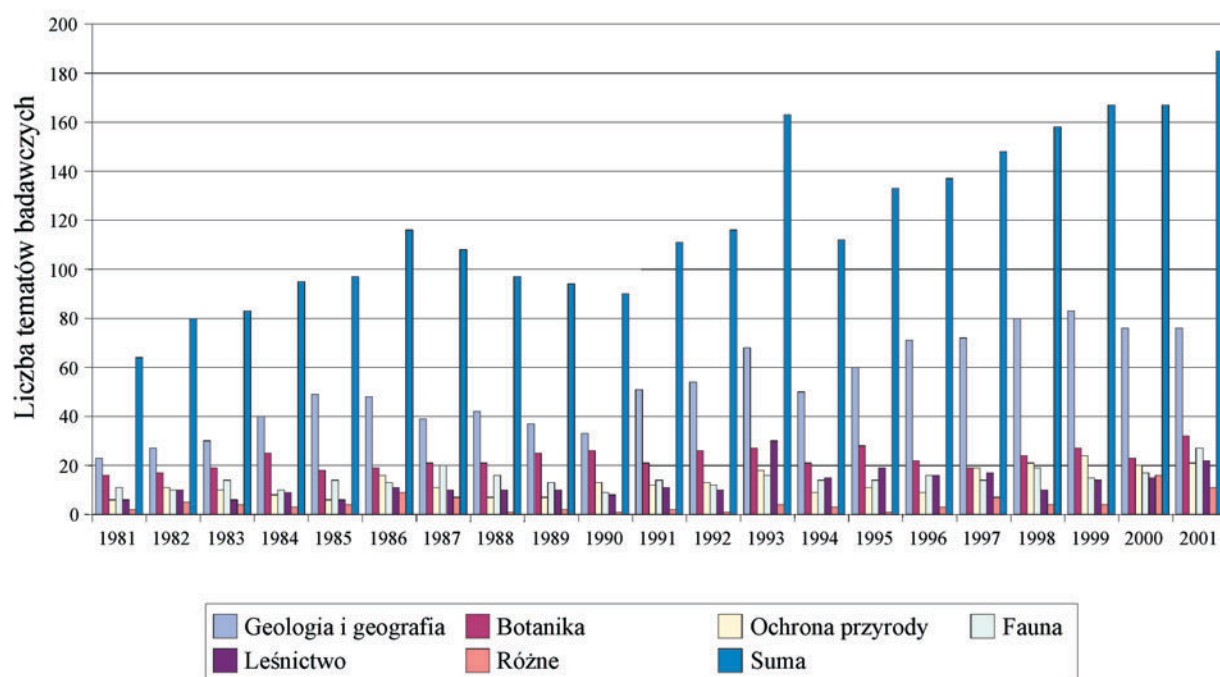
W pierwszych latach istnienia Pracowni opracowano system dokumentacji naukowej, tworzenia bibliografii tatrzańskiej oraz dokumentacji badań naukowych (kartoteka tematów, zezwolenia na badania naukowe) (KRZAN 1984, KRZAN i SIARZEWSKI 1984). Systematycznie powiększano zbiory biblioteczne. W latach 90. XX w. system dokumentacji został oparty w dużej mierze na komputerowych bazach danych. Sukcesywnie wzrastała liczba własnych tematów badawczych pracowników naukowych TPN (7 tematów w 2001 r.), ściśle dostosowanych do aktualnych problemów ochronnych TPN.

W ciągu ponad 20 lat istnienia stan liczo-

dyktora Parku oraz dla instytucji z zewnątrz Parku, prowadzili sekretariat Rady Naukowej i Rady Parku, redagowali KRONIKI PARKU (1981–2001).

Podczas ponad 20-letniego istnienia Pracowni obserwowano stały wzrost zarówno liczby osób prowadzących badania w TPN, jak i liczby programów badawczych. Wzrost ten był znaczący, od 64 tematów w 1981 r. do 189 w 2001 r. Liczbę tematów badawczych realizowanych w latach 1981–2001 w podziale na 6 działów (nauki o Ziemi, botanika, zoologia, leśnictwo, ochrona przyrody, inne) przedstawiono na Rycinie 1.

We wszystkich latach zauważa się zdecydowaną przewagę liczebną tematów z działu nauk o Ziemi. Drugim co do liczby tematów działem jest botanika. Od początku najwięcej prac realizował krakowski ośrodek naukowy, znaczne zaangażowanie w badania tatrzańskie

Ryc. 1. Prace badawcze realizowane w Tatrzańskim Parku Narodowym w latach 1981–2001.

wy personelu Pracowni ulegał częstym zmianom. W końcu lat 90. pracowało tu 4 pracowników naukowych (2 geografów i 2 leśników) oraz dokumentalista. Brali udział w tworzeniu koncepcji międzynarodowego Rezerwatu Biosfery Tatry oraz planu ochrony parku, przygotowywali wniosek o przystąpienie TPN do federacji EUROPARC, wykonywali opinie dla

wykazywały też ośrodki: warszawski, śląski i poznański. Sporadycznie rejestrowane były tematy realizowane przez badaczy zagranicznych, chociaż naukowcy spoza Polski realizowali badania częściej w ramach tematów swoich polskich współpracowników.

Od połowy lat 90. XX w. nastąpiło wyraźne zwiększenie liczby rejestrowanych w Pracow-

ni tematów. Jedną z przyczyn może być rozbięcie dawnych wielowątkowych tematów realizowanych przez duże zespoły naukowe na mniejsze, ściśle sprecyzowane tematy realizowane jako granty KBN.

W 1995 r. Tatrzański Park Narodowy, wspólnie z Polskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk o Ziemi, zorganizował I Ogólnopolską Konferencję „Przyroda Tatrzańskiego Parku Narodowego a Człowiek – Stan i perspektywy badań tatrzańskich.” Sama konferencja, jak i opublikowane po niej materiały pokonferencyjne stały się ważnym podsumowaniem wielu realizowanych w Tatrach tematów badawczych. Założeniem organizatorów konferencji było to, aby powtarzać ją co 5 lat, dlatego też II Ogólnopolska Konferencję „Przyroda Tatrzańskiego Parku Narodowego a Człowiek” miała

miejsce w 2000 r. W konferencjach tych pracownicy TPN brali czynny udział prezentując referaty i postery oraz przewodnicząc sesjom. Trudno przecenić znaczenie bezpośrednich spotkań naukowców reprezentujących różne dziedziny wiedzy badających Tatry. Być może Konferencja z 1995 r. jest jedną z przyczyn wyraźnego wzrostu liczby tematów badawczych w drugiej połowie lat 90.

Większość tematów badawczych realizowanych w TPN podsumowywanych jest publikacjami naukowymi. TPN nie posiada jednak kompletnych danych na temat wszystkich publikacji będących wynikiem realizowanych tu badań. Nie istnieje też zestawienie ile doktoratów i magisteriów powstało (zostało obronione) w oparciu o realizowane tu badania.

ZASADY UDOSTĘPNIANIA TPN DLA CELÓW NAUKOWYCH

Tak wielki wzrost aktywności naukowej na terenie Tatr pociągał za sobą konieczność priorytetowego traktowania tej formy udostępniania Parku, co zostało uwzględnione w projekcie planu ochrony. Teren Parku winien być udostępniany w oparciu o przyjęte, jasne zasady i według procedury podanej w operacie. Zasady te zawarte w planie ochrony zostały podane do wiadomości w formie obowiązującego od 2 stycznia 2001 r. „Regulaminu udostępniania obszaru Tatrzańskiego Parku Narodowego dla działalności naukowej”. Regulamin ten dostępny jest również w Internecie na stronie TPN (www.cyf-kr.edu.pl/tpn/).

Badania mogą być realizowane na terenie całego Tatrzańskiego Parku Narodowego, lub jego części – stosownie do potrzeb i decyzji Dyrektora Parku. Zezwolenia wydawane są przez Dyrektora TPN w oparciu o pisemny wniosek instytucji naukowej. Wydanie zezwolenia na wniosek osoby prywatnej posiadającej stopień naukowy jest dopuszczalne jedynie wyjątkowo. Decyzję w tej sprawie podejmuje każdorazowo Dyrektor Parku. Wniosek o zezwolenie jest analizowany w Pracowni Naukowo-Badawczej i tam też wypisywane jest zezwolenie przedstawiane Dyrektorowi do podpisania. Badania realizowane na terenie Parku podlegają rejestracji i są dokumentowane w Pracowni Naukowej TPN.

Udostępnianie nie powinno wiązać się z niszczeniem badanego obiektu, dlatego też z

terenu Tatrzańskiego Parku Narodowego generalnie są wykluczone wszelkie tematy badawcze, których założenia metodyczne zagrażają zniszczeniem lub przekształceniem przedmiotu badań. Równocześnie wprowadza się ograniczenia w zakresie stosowanych metod prowadzenia badań w zależności od stref ochrony (ściślej, częściowej czy krajobrazowej) i skorelowanych z nimi stref rezerwatu biosfery „Tatry”. Każdy wniosek o zezwolenie na badania naukowe jest analizowany przez pracowników naukowych Parku, w nielicznych przypadkach, kiedy budzi on uzasadnione wątpliwości konsultowany jest ze specjalistami z danej dziedziny. W kilku przypadkach wnioski takie kierowane były z prośbą o ocenę do Rady Naukowej TPN (PROTOKÓŁ RADY PARKU).

W strefie ochrony ściślej, a w szczególności w jądrze międzynarodowego rezerwatu biosfery „Tatry”, wyklucza się prowadzenie badań przy użyciu metod eksperymentalnych, które są dopuszczone w pozostałych strefach. Z terenu TPN wyklucza się tematy badawcze, które bez szkody dla nauki mogą być realizowane poza jego obszarem, chyba, że badania takie są inicjowane lub wykorzystywane przez Park do bieżących działań ochronnych. Ograniczenia w udostępnianiu terenu Parku dla badań mogą również okresowo dotyczyć obiektów i obszarów, które zarządzeniem Dyrektora TPN zostaną całkowicie wyłączone z dostępności. W

taki sposób został wykluczony teren powyżej górnej granicy lasu w masywie Komińskiego Wierchu (ochrona fauny).

W przypadku pozytywnego rozpatrzenia wniosku kierownik tematu badawczego otrzymuje zezwolenie Dyrektora Parku na realizację badań w formie ujednoliconego formularza będącego dokumentem, który należy przedstawiać w trakcie prac w terenie na każdorazowe żądanie służb Parku. Zezwolenie określa warunki i zasady realizacji badań. W przypadku, gdy zezwolenie posiada klauzulę o konieczności zgłaszania wejścia w teren służbom terenowym Parku, osoba dysponująca zezwoleniem jest zobowiązana zgłaszać każdorazowe wejście konserwatorowi właściwego obwodu ochronnego. Niestosowanie się do warunków określonych w zezwoleniu spowoduje utratę jego ważności i może być podstawą do odmowy wydania dalszych zezwoleń dla realizującego badania.

Kierownicy tematów badawczych, którzy uzyskali zezwolenia na badania w danym roku kalendarzowym są zobowiązani do składania w Dyrekcji TPN pisemnej informacji o postępach w realizacji badań w terminie do końca grudnia tego roku. W przypadku prac doktorskich i magisterskich ich autorzy zobowiązani są po zakończeniu tematu do nieodpłatnego przekazania do biblioteki TPN jednego egzemplarza pracy. Brak informacji o realizacji badań jest podstawą do odmowy wydania zezwolenia na kontynuację prac w latach następnych.

Informacja o badaniach naukowych jest archiwizowana w następujący sposób:

- kopie wydawanych zezwoleń na badania przechowywane są w archiwum pracowni,
- kartoteka realizowanych prac badawczych jest na bieżąco uzupełniana,

- komputerowa baza danych o realizowanych pracach badawczych jest na bieżąco uzupełniana,
- wnioski o zezwolenia i sprawozdania roczne z realizacji badań gromadzone są w teczках tematów badawczych,
- co roku pracownicy naukowcy zamieszczają rozdział „Badania naukowe” w Kronice Parku,
- publikacje, prace dyplomowe, magisterskie i doktorskie wykonane w Tatrach gromadzone są w bibliotece fachowej TPN.

Podstawową formą koordynacji badań jest przekazywanie autorom nowych tematów badawczych informacji o prowadzonych już badaniach o podobnym zakresie, umożliwianie kontaktów z innymi badaczami, oraz udostępnianie posiadanej dokumentacji badań. Inną formą koordynacji badań w TPN jest okresowe organizowanie sesji naukowych i spotkań z badaczami. W ramach tej formy kontaktów odbyły się dwie Ogólnopolskie Konferencje „Przyroda Tatrzańskiego Parku Narodowego a Człowiek” — w 1996 r. i 2000 r.

Podobnie jak w przypadku badań Tatrzański Park Narodowy jest obiektem o szczególnym znaczeniu dla innych form działalności naukowej takich jak: wycieczki naukowe, sesje terenowe, konferencje, sympozja i zjazdy, szkolenia zawodowe oraz ćwiczenia terenowe studentów, szczególnie przyrodniczych i humanistycznych kierunków studiów. Park jest również ważnym obiektem dydaktycznym, w tym dydaktyki ekologicznej realizowanej przez Ośrodek Dydaktyczno-Muzealny TPN, jednak wszystkie te formy bazują na wynikach żmudnych często badań naukowych.

HISTORY AND A PRESENT-DAY OF SCIENTIFIC RESEARCH IN THE TATRA NATIONAL PARK (POLAND) IN 1980–2001

S u m m a r y

The scientific department of Tatra National Park (TNP) has been established in 1980 to attain the educational and scientific objectives of TNP. These aims are achieved by coordination of researches by investigating subjects strictly linked to the needs of the Park, making documentation of researches and by preparing expert opinions and amassing the expertise necessary to the Park. We have observed a permanent increase of the number of scientists engaged and of the numbers of research programs as well. We also have developed our own studies (7 scientific programs in

2001) linked to the current conservation problems of TNP. We present the dynamics of the number of studies performed in TNP listed according to scientific centers involved and to the disciplines studied (earth sciences, botany, zoology, forestry, nature conservation et cetera). We also present rules of obtaining the permissions to make research in TNP and the system of documentation, and we describe as well the way of coordination of the studies and possibility of help for the scientists who perform researches in TNP.

LITERATURA

- KRONIKA TPN. *Roczniki 1981–2001*. Maszynopisy w Bibliotece TPN.
- KRZAN Z. 1982. *Program pracowni naukowo-badawczej Tatrzańskiego Parku Narodowego*. Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody 3, 39–43.
- KRZAN Z., 1984. *Historia powstania i bieżąca działalność Pracowni Naukowo-Badawczej*. Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody 5, 25–32.
- KRZAN Z., SIARZEWSKI W. 1984. *System dokumentacji i informacji naukowej Tatrzańskiego Parku Narodowego*. Chrońmy Przyrodę Ojczystą 40.
- PROTOKOŁY RADY PARKU. Maszynopisy w archiwum TPN.
- SIARZEWSKI W., KRZAN Z. 1983. *Aktualne potrzeby Tatrzańskiego Parku Narodowego w zakresie opracowań naukowych*. Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody 4, 91–93.